

До разової спеціалізованої ради PhD 14760
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
(вул. Коцюбинського 2, м. Чернівці, 58002)

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора кафедри
публічного та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана Цвіркуна Юрія Івановича на дисертаційне
дослідження Кузняка Андрія Віталійовича: «Надмірний формалізм в
адміністративному судочинстві України»**

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження. Модернізація суверенної правової системи України на сучасному етапі її історичного розвитку нерозривно пов'язана з євроінтеграційним вектором та необхідністю імплементації фундаментальних стандартів Ради Європи щодо захисту прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. У цьому контексті особливе місце посідає адміністративне судочинство, ключовим завданням якого, відповідно до положень статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України, є ефективний захист осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Специфіка публічно-правових спорів вимагає від суду не просто формального вирішення конфлікту, а забезпечення реальної реалізації принципу верховенства права. Проте на шляху до досягнення цієї мети у правозастосовній практиці дедалі чіткіше окреслюється деструктивна тенденція переростання легітимного процесуального формалізму у явище надмірного формалізму (правового пуризму), що стає штучним і непереборним бар'єром для доступу громадян до правосуддя.

З погляду загальної теорії права та процесуальної науки, наявність чітко регламентованих процесуальних форм є незаперечним позитивним фактором.

Процесуальний формалізм виконує низку критично важливих функцій: він обмежує межі суддівської дискреції, запобігає суб'єктивізму та корупційним ризикам, гарантує рівність сторін перед законом і судом, а також забезпечує передбачуваність і правову визначеність судового процесу. Системність та стабільність розгляду справ адміністративними судами безпосередньо залежать від неухильного дотримання встановлених законодавцем правил. Разом із тим, коли формальна процедура перетворюється із засобу забезпечення справедливості на самоціль, виникає феномен надмірного формалізму. Механічне, суто бюрократичне застосування норм права без урахування конкретних, специфічних обставин справи та правової природи самого спору призводить до ситуацій, коли правова форма домінує над матеріальним змістом правосуддя, унеможливаючи захист порушеного права особи за суто формальними ознаками.

Зазначена проблематика має виражений міжнародно-правовий вимір. Практика Європейського суду з прав людини містить усталену та послідовну позицію, згідно з якою «надмірний формалізм» констатується як порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині забезпечення права на справедливий судовий розгляд та доступу до суду. ЄСПЛ неодноразово наголошував: право на суд не є абсолютним і підлягає дозволеним обмеженням, проте ці обмеження не повинні обмежувати доступ до суду в такий спосіб або до такої міри, щоб сама суть цього права була порушена. ЄСПЛ чітко розмежовує легітимне застосування процесуальних обмежень (наприклад, дотримання строків позовної давності) та «надмірний формалізм», коли суди застосовують правила занадто суворо, що фактично позбавляє сторону можливості скористатися доступними засобами юридичного захисту.

Незважаючи на наявність практики ЄСПЛ та спроби Верховного Суду орієнтувати суди нижчих інстанцій на відхід від надмірно формалістичного підходу, в українському адміністративному судочинстві ця проблема залишається невирішеною. Процесуальні «фільтри» найчастіше спрацьовують

на критичних етапах руху справи: під час відкриття провадження (через занадто прискіпливе ставлення до форми позовної заяви, формулювання позовних вимог, оформлення ордерів або довіреностей представників, підтвердження сплати судового збору) та на стадіях апеляційного й касаційного перегляду.

Додатковим фактором, що зумовлює актуальність дослідження, є недостатній рівень доктринальної розробки зазначеного питання у вітчизняній науці адміністративного права та процесу. Більшість наявних наукових праць розглядає процесуальну форму в традиційному, позитивістському ключі, акцентуючи увагу суто на обов'язковості її дотримання. Натомість комплексного теоретико-правового аналізу девіацій процесуальної форми, визначення чітких критеріїв, що відокремлюють правомірний формалізм від надмірного, та розробки методології їх подолання на рівні монографічних досліджень досі бракує. Потребує детального вивчення питання про те, як саме суддя адміністративного суду має реалізовувати принципи офіційного з'ясування всіх обставин справи та верховенства права, аби подолати формальні недоліки, допущені позивачем, який зазвичай є «слабшою стороною» у спорі з державою.

Необхідність подолання суперечностей між законодавчою вимогою дотримання процесуальних форм і конституційним обов'язком держави щодо забезпечення реального доступу до правосуддя, потреба в уніфікації судової практики на основі стандартів ЄСПЛ, а також відсутність цілісної адміністративно-процесуальної концепції протидії надмірному формалізму зумовили вибір теми дисертаційного дослідження та свідчать про її високу актуальність, теоретичне і практичне значення для сучасної юридичної науки України.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відповідно до плану наукових досліджень кафедри відповідно до наукових тем кафедри «Процесуальне право: теоретико-правові засади, нормативно-правове

забезпечення та перспективні напрямки розвитку» (державний реєстраційний номер 0120U103394), «Реформування процесуально-правових інститутів адвокатури, прокуратури та суду в умовах особливих правових режимів» (державний реєстраційний номер 0125U003449).

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність визначається застосуванням сучасної та всебічної методологічної платформи, репрезентативним обсягом використаних нормативно-правових та емпіричних джерел, ретельним аналізом судової практики та послідовною науковою апробацією ключових результатів дослідження. Автор підійшов до вивчення надмірного формалізму в адміністративному судочинстві України не як до ізольованої теоретичної проблеми, а як до комплексного соціально-правового феномену, що безпосередньо впливає на стан захищеності прав людини в умовах сучасних суспільних криз та трансформацій правосуддя.

Методологічну основу дослідження становить збалансоване поєднання загальнонаукових та спеціальних методів, застосування яких дозволило забезпечити об'єктивність та наукову точність аналізу на всіх етапах наукового пошуку.

Достовірність отриманих здобувачем результатів безпосередньо підтверджується репрезентативністю емпіричної бази дослідження, яка охоплює значний масив практичного матеріалу. Наукові висновки автора ґрунтуються на ретельному та критичному аналізі рішень Верховного Суду, що дозволило виявити ключові тенденції у формуванні правових позицій щодо подолання формалізму під час оцінки повноважень представників, оформлення позовних заяв та сплати судового збору. Особливу увагу в дисертації приділено аналізу практики Європейського суду з прав людини, яка виступила важливим методологічним та ціннісним орієнтиром для обґрунтування неприпустимості обмеження права на справедливий судовий розгляд за суто формальними чи бюрократичними ознаками. Обґрунтованість рекомендацій щодо вдосконалення процесуального законодавства підсилюється врахуванням практичних реалій

діяльності судів в умовах правового режиму воєнного стану та активного впровадження підсистем Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи.

Логічна несуперечливість дисертації забезпечується послідовним викладом матеріалу, де кожна наукова теза підкріплена нормативним обґрунтуванням, посиленням на доктринальні джерела або конкретними прикладами із судової практики. Пропозиції щодо внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України розроблені із дотриманням вимог законодавчої техніки та мають чітко виражений прикладний характер, спрямований на практичне спрощення процедур доступу громадян до адміністративної юстиції.

4. Повнота викладу матеріалу в наукових публікаціях за темою дисертації є найважливішим критерієм оцінки завершеності, репрезентативності та достовірності отриманих наукових результатів, що забезпечує належне ознайомлення юридичної спільноти з основними теоретичними положеннями та практичними рекомендаціями роботи. Усі ключові ідеї, концептуальні підходи, сформульовані дефініції, різновиди проявів надмірного формалізму, а також науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного процесуального законодавства України знайшли своє повне, системне та послідовне відображення в опублікованих працях здобувача. Загальна архітектура та логіка публікацій автора повністю корелюють зі структурою дисертації, що дозволило забезпечити поетапне висвітлення кожного завдання наукового пошуку, починаючи від фундаментальних теоретико-правових засад процесуальної форми і закінчуючи прикладними аспектами модернізації адміністративно-процесуального права.

Основний масив наукових результатів оприлюднено у наукових статтях, розміщених у провідних фахових виданнях України, включених до затвердженого переліку Міністерства освіти і науки України (категорія «Б»). У цих працях детально розкрито сутність та правову природу процесуального формалізму в адміністративному судочинстві, обґрунтовано його позитивну роль як засобу стабілізації судового процесу, мінімізації суб'єктивізму та обмеження дискреційних повноважень судді, а також визначено об'єктивні

межі, за якими легітимна процедурна форма трансформується у деструктивний феномен надмірного формалізму. Публікації автора у фахових журналах розкривають основний зміст дисертаційного дослідження. Окрему увагу в цих статтях слушно приділено системному аналізу практики Європейського суду з прав людини та Верховного Суду.

Додатковим важливим складником, що забезпечує повноту викладу матеріалу дисертації, є широка мережа публікацій у формі тез доповідей у збірниках матеріалів міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференцій.

Співвідношення між змістом дисертаційного рукопису та опублікованими працями свідчить про відсутність будь-яких суттєвих розбіжностей чи невивчених аспектів, які б не пройшли публічної апробації та рецензування у науковому середовищі. Тексти статей та тез повністю відображають еволюцію наукової думки автора, містять розгорнуту аргументацію кожної захищеної тези та є логічною основою для формування загальних висновків дисертації. Публікації автора оформлені відповідно до вимог академічної доброчесності.

Таким чином, опубліковані наукові праці здобувача у своїй сукупності забезпечують вичерпний, цілісний та всебічний виклад матеріалу дисертаційного дослідження, що повністю задовольняє чинні нормативні вимоги, які висуваються до робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Відомості про дотримання академічної доброчесності. Відомості про дотримання академічної доброчесності у дисертаційному дослідженні є свідченням правової культури здобувача та його поваги до інтелектуальної власності інших дослідників. Протягом усього періоду роботи над темою «Надмірний формалізм в адміністративному судочинстві України» автором послідовно дотримувалися морально-етичні та нормативно-правові стандарти наукової діяльності.

Усі наукові положення, теоретичні узагальнення, концептуальні підходи та практичні рекомендації є результатом самостійного наукового пошуку

здобувача. У тексті дисертації повністю відсутні будь-які вияви академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації даних, а також неправомірного використання чужих ідей без належного оформлення авторства. Щоразу, коли в роботі використовувалися результати досліджень інших науковців, автор здійснював ретельне та точне бібліографічне кодування у вигляді посилань на оригінальні джерела. Інтеграція до загального тексту рукопису результатів, які раніше оприлюднювалися здобувачем у фахових виданнях категорії «Б» та збірниках конференцій протягом 2022–2025 років, супроводжувалася чітким самоцитуванням. Достовірність емпіричного матеріалу, на якому базується дисертація, підтверджується реальним і перевіреним масивом судової практики.

6. Зауваження та дискусійні положення дисертації.

Позитивно оцінюючи загальну структуру, високий науковий рівень та очевидну практичну значущість дисертаційного дослідження Андрія Віталійовича Кузняка, вважаємо за необхідне висловити низку зауважень та дискусійних положень. Комплексний і глибокий характер аналізу такого складного правового феномену, як надмірний формалізм в адміністративному судочинстві, об'єктивно не виключає виникнення певних методологічних розбіжностей та альтернативних підходів до трактування окремих процесуальних інститутів. Висловлені нижче міркування мають на меті не применшити беззаперечну цінність отриманих здобувачем результатів, а спрямовані на стимулювання подальшої наукової дискусії та уточнення окремих теоретичних позицій автора.

1. У роботі дисертант пов'язує питання надмірного формалізму з високими ставками судового збору. Разом з тим, указане питання регламентоване законом та не належить до дискреційних повноважень суду. Тому не зрозуміло, яким чином розмір судових витрат, визначений законом, впливає на прояв надмірного формалізму в адміністративному судочинстві.

2. Дисертант справедливо акцентує увагу на необхідності подолання надмірного формалізму задля забезпечення права на судовий захист. Проте мінімізація формальних вимог та надання судді широкого дискреційного права

оцінювати «доречність» форми може увійти в суперечність із принципом правової визначеності. Робота суттєво збагатилася б, якби автор запропонував теоретичну модель балансу: як захистити позивача від бюрократизму, не порушивши при цьому прав відповідача.

3. Розглядаючи надмірний формалізм як негативне явище з боку суду, автор дещо оминає увагою зворотний бік процесу - поведінку учасників справи. Послаблення вимог до оформлення позовних заяв чи дотримання строків (навіть із благородною метою) може стати інструментом для процесуальних зловживань (наприклад, свідомого подання неповного пакета документів для затягування часу). Автору варто було б окреслити запобіжники, які б не дозволили недобросовісним учасникам процесу трактувати будь-яку законну вимогу судді щодо дотримання форми як «надмірний формалізм».

4. У тексті дисертації зустрічаються твердження, що надмірний формалізм обмежує доступ до правосуддя, що може проявлятися у великій кількості та обсязі законів, процесуальних кодексів. Указане положення потребує додаткового обґрунтування, адже правовідносини в адміністративному судочинстві регулюються фактично одним основним законодавчим актом – Кодексом адміністративного судочинства України.

7. Висновок та загальна оцінка дисертаційної роботи.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Андрія Віталійовича Кузняка «Надмірний формалізм в адміністративному судочинстві України» є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана особисто здобувачем, розв'язує конкретне наукове завдання, є актуальною і завершеною. Таким чином дисертаційне дослідження відповідає вимогам пунктів 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України №431 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.), а її автор Кузняк Андрій Віталійович

заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор кафедри
публічного та міжнародного права Київського
національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана**

Юрій ЦВІРКУН

